

Nieuwsbrief

Molenstichting Noord-Brabant

Nieuwsbrief nummer 2019-1. Deze nieuwsbrief verschijnt tweemaal per jaar en wordt verspreid onder alle molenorganisaties in Noord-Brabant, de Adviesraad, alle Noord-Brabantse molengemeenten en alle andere belangstellenden.

Doelstelling

De Molenstichting Noord-Brabant zet zich in voor de ongeveer 130 molens die nog herkenbaar in het Brabantse land staan. Ons doel is het bevorderen van het behoud van molens en restanten van molens in Noord- Brabant.

De stichting wil dit doel te bereiken door:

- het stimuleren van de culturele en educatieve waarde van molens in Noord-Brabant;
- het behouden van streekeigen eigenschappen en taalgebruik met betrekking tot molens;
- het behoud en herstel van een passende molenomgeving;
- het beïnvloeden van het algemeen molenbeleid van alle overheidsniveaus (gemeentelijk, provinciaal en landelijk);
- het fungeren als "contactpersoon" tussen individu (molenaar) en/of lokale molenorganisaties enerzijds en overheid anderzijds;
- het verlenen van medewerking aan provinciale activiteiten en/of evenementen op het gebied van molens;
- het inventariseren van molens en restanten van molens.

Onze website

Graag wijzen wij u op onze website

www.molenstichtingnoord-brabant.nl.

Hij wordt door velen bezocht en wij zijn daar natuurlijk heel blij mee.

Hij biedt ons de mogelijkheid om snel berichten naar buiten te kunnen brengen en alle belangstellenden van actuele informatie te voorzien.

Wij zien, dat de website ook vergemakkelijkt, dat u ons benadert met uw vragen. In de beantwoording proberen wij u zo goed mogelijk te helpen en schakelen daarbij onze molenconsulente en onze Adviesraad in.

Molenontmoetingsbijeenkomst

Save the date!!

Datum: woensdag 19 juni 2019

Locatie: Giessens Fort in Giessen.

De uitnodiging met nadere informatie volgt.

Brabantse Molenprijs

Molenstichting Noord-Brabant heeft de Brabantse Molenprijs ingesteld.

Het gaat om een prijs, die tweejaarlijks zal worden uitgereikt als blijk van waardering voor een persoon of stichting, die zich op een bijzondere wijze heeft ingezet voor de Brabantse molens en molenaars. De prijs zal bestaan uit een bronzen beeldje en een oorkonde.

Kent u iemand, die hieraan voldoet, dan kunt u die bij ons voordragen. Daarbij vragen wij u aan te geven, waarom u vindt, dat de betrokken persoon voor de prijs in aanmerking komt en wat zijn of haar verdiensten zijn.

Dit moet gebeuren vóór 1 mei a.s.

De ingekomen voorstellen worden bekeken door de commissie, die daarvoor door het bestuur is aangewezen. Deze commissie bestaat uit Driek van de Vondervoort, Hub van Erve, Marloes van de Hei en André van der Vleuten. Zij selecteert en doet een voorstel aan het bestuur, dat vervolgens het besluit neemt.

De feestelijke uitreiking van de Brabantse Molenprijs vindt plaats op open monumentendag (het tweede weekend van september), op zondag.

Dit gebeurt op een molen in Noord-Brabant, op wisselende locatie.

Er is al een aantal aanmeldingen gedaan, maar uw voorstellen zijn nog van harte welkom.

MOLENCONSULENTE

Door de eerdere overstap van onze molenconsulente Marloes van de Hei naar de provincie was zij niet meer beschikbaar voor onze Molenstichting en de Brabantse molens. Voor vragen uit het molenveld was er geen vraagbaak meer, hetgeen zeer werd betreurd.

Wij hebben daarom dringend verzocht aan de provincie om een oplossing. En die is er nu, en wel een heel goede!

Marloes van de Hei is door de provincie vrijgemaakt voor gemiddeld twee uur per week om bijstand te verlenen aan de Molenstichting voor zaken, die uit het molenveld opkomen. Wij kunnen daarom weer op haar een beroep doen voor met name vragen op het terrein van restauratie en onderhoud van de molens.

Wij zijn heel blij met deze handreiking van de provincie.

Molengidsopleiding

In 2016 is een start gemaakt met de organisatie van cursussen voor het opleiden van molengidsen.

Dit gebeurt door molenconsulente Marloes van de Hei en molenaar/deskundige Hub van Erve.

Tijdens de cursus leert de vrijwilliger om activiteiten rondom de molen te organiseren en vooral bezoekers veilig rond te leiden.

Naast basisinformatie over de geschiedenis en de bouw van molens wordt aandacht besteed aan werken met publiek en aan presentatietechnieken.

De cursus beslaat twee dagen.

Ook dit jaar worden weer cursussen georganiseerd.

Heeft u interesse: verderop in deze nieuwsbrief vindt u, hoe u molenconsulente Marloes van de Hei kunt bereiken.

Molenbiotopen

Molens hebben, afhankelijk van hun type, wind of water als energiebron nodig om te kunnen draaien en malen. De directe omgeving van de molen (de molenbiotoop) is daarbij van belang. Wind- en/of water moet voldoende beschikbaar zijn om de molenwieken of het waterrad te doen draaien. Hoge bomen en gebouwen houden de wind weg, en waterstaatkundige aanpassingen kunnen een watermolen droog leggen. Een optimale omgeving is dus van levensbelang voor het behoud van molens. Immers, rust is roest en een draaiende 'levende' molen trekt meer aandacht (bezoekers) en zorgt voor meer draagvlak voor het behoud en onderhoud. De Molenstichting Noord-Brabant heeft dus ook bijzonder veel belang bij goede molenbiotopen, en zet daar ook op in.

Watermolens

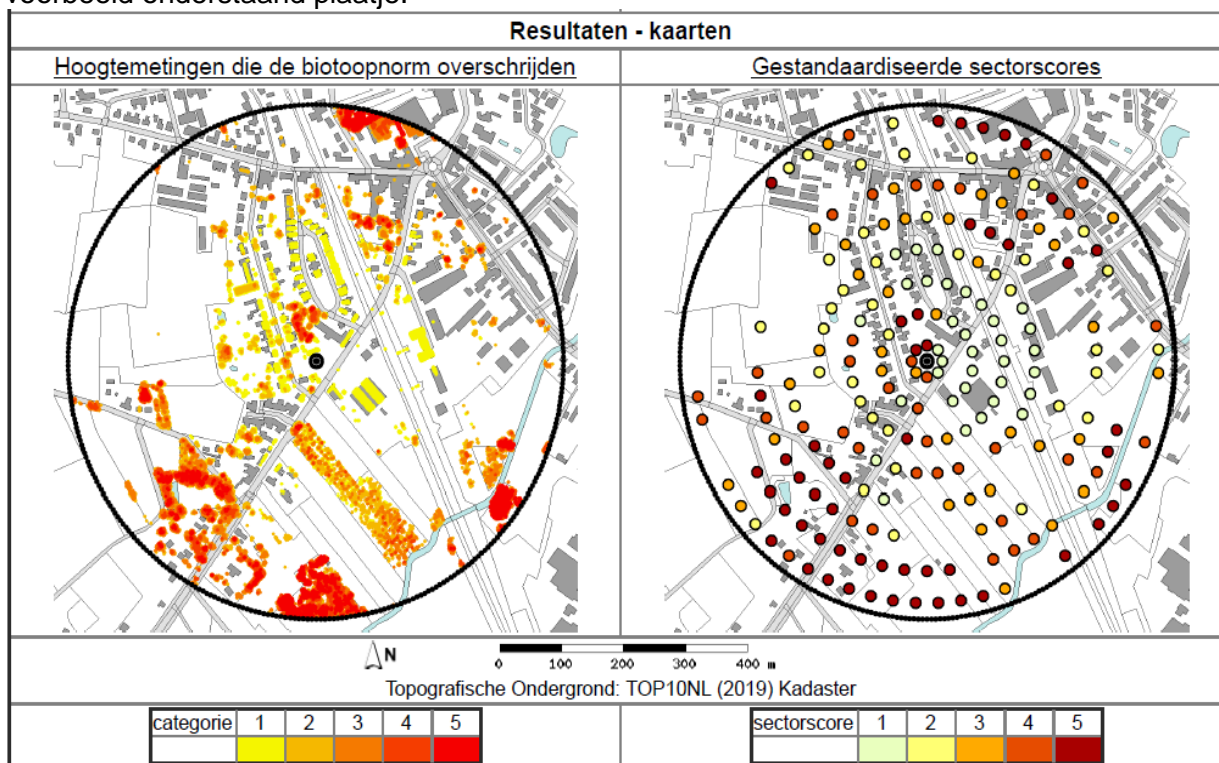

De pilot Watermolenlandschappen in Het Groene Woud is een initiatief van Molenstichting Noord-Brabant. Op 11 september 2018 vond de start van het project plaats in het Erfgoedhuis in Eindhoven. Het doel is het inzichtelijk maken van de waterhuishouding rondom de watermolens, zodat duidelijk wordt waar verbeterkansen liggen. Goed en optimaal waterbeheer is een lastige zaak, omdat zowel agrariërs, natuurbeheerders én molenaars ieder hun eigen wensen op dat gebied hebben. Binnen enkele maanden zal dit project worden afgerond, waarna er uiteraard uitvoerige informatie beschikbaar komt.

Windmolens

In opdracht van Molenstichting Noord-Brabant is recent eveneens een onderzoek gestart naar de biotoop van de windmolens in de provincie. Met het resultaat, dat medio dit jaar wordt verwacht, wil de Molenstichting aandacht vragen voor de situatie ván, en vooral bedreigingen vóór, de monumentale molens. Als waarborg voor het laten draaien en malen

van een windmolen zijn in opdracht van vereniging De Hollandsche Molen in het verleden richtlijnen geformuleerd die aan bebouwing en bomen in het gebied rondom een molen hoogtebeperkingen opleggen. Met een oplopende hoogte wordt zo tot een straal van 400 meter vanaf de molen een beschermingszone gekenmerkt. Een uitwerking van de biotoopformule is te vinden op de website van De Hollandsche Molen. De Hollandsche Molen voert ook de opdracht van de Molenstichting uit. Dit gebeurt volgens de methode Laméris, gebaseerd op hoogtegegevens uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN3). Evert-Jan Laméris, die de methode heeft ontwikkeld, weet de nauwkeurige meetgegevens de obstakels in de straal van 400 meter rondom een molen heel visueel te maken. Zie als voorbeeld onderstaand plaatje.

Omdat Noord-Brabant de vijfde provincie is waar volgens deze methode de situatie in kaart wordt gebracht (na Noord- en Zuid-Holland, Gelderland en Limburg), zal er ook vergelijkingsmateriaal ontstaan. Alle gegevens zullen goed geïnterpreteerd moeten worden. Dit zal ook onderdeel uitmaken van het onderzoek. Er zal zo ook een bruikbare nulmeting beschikbaar komen. De afgelopen 1,5 jaar zijn al vanaf alle 120 windmolens (en enkele “kansrijke” molenrestanten) foto's gemaakt naar de 8 windstreken. Deze zullen de rapportage per molen completeren. Voor dit project heeft Molenstichting Noord-Brabant deels eigen middelen ingezet, maar zonder de financiële steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de provincie Noord-Brabant en hulp van De Hollandsche Molen was het nooit uitvoerbaar geweest.

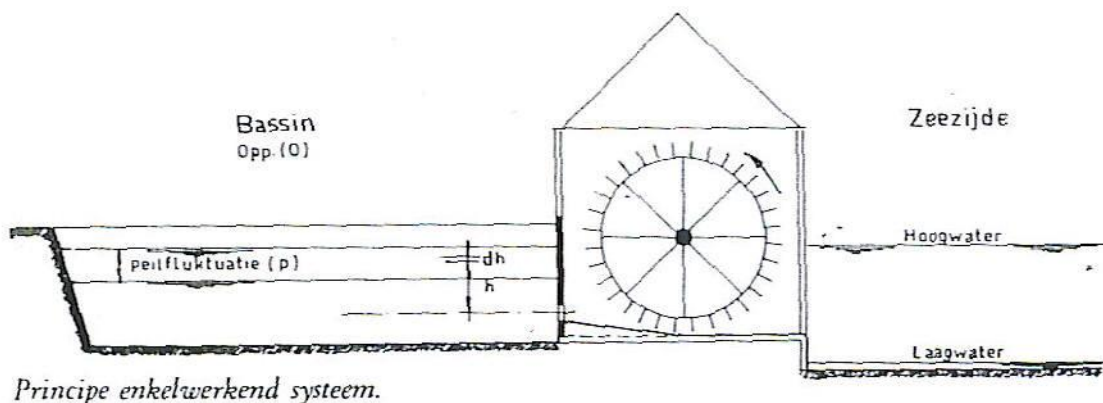
De Watermolen te Bergen op Zoom

In Bergen op Zoom staat aan de oude Vissershaven een getijdenwatermolen. Historische getijdenmolens zijn in Europa zeldzaam geworden. In Vlaanderen, maar ook in Noord Frankrijk, Bretagne, Poitou en Aquitanië zijn er molenrestanten ook nog enkele werkende. In Nederland zijn er gebouwrestanten van getijdenmolens in Bergen op Zoom, Middelburg, Goes, Sas van Gent, Gouda en mogelijk ook in Zierikzee.

De Bergse is niet alleen de oudste 1497 bewaarde getijdenmolen in de Nederlanden, het is ook architectonisch een bijzonder gebouw, tot stand gekomen tenminste met een sterke inbreng van de bekende Mechelse bouwmeester Anthonis Keldermans.

typologie

De getijdenmolen ligt in het kustgebied, op plaatsen waar het getijdenverschil van eb en vloed aanzienlijk is, meer dan drie meter. Zij liggen vaak aan het eind van een stroom- of havengeul, waarvan het achtergedeelte als waterreservoir of houwer afgedamd is. De molen ligt dan bij de dam. Op een vergelijkbare plaats is het natuurlijk ook mogelijk een houwer uit te graven en van een omdijking te voorzien. Vroeger had de houwer meest een dubbelfunctie. Hij diende ook om de haven uit te schuren door bij laag water te spuien. Meestal gebeurde dat bij springtij, als de vloed het hoogst was. Daarnaast werd de houwer ook als gewild viswater verpacht.

De werking van de molen berust op het bij opkomend water vol te laten lopen van de houwer, dan de inlaat af te sluiten en via een maalsluis een schoepenrad in beweging te brengen.¹ De maaltijd is circa vier uren twee keer per etmaal. Bij het begin van het malen wordt eerst de maalschuif iets opgehaald om het rad in beweging te krijgen. De maalsteen of looper is dan nog 'los'. Zodra de snelheid toeneemt wordt de looper 'bijgestoken' en begint het malen.

Voor de aandrijving van een verticaal geplaatst rad zijn er drie typen: bovenslag, onderslag en middenslag. De naam geeft aan op welke plaats het water aangrijpt op het waterrad. Voor getijdenmolens is het onderslagrad het meest gebruikelijk. Dat vindt wellicht zijn oorsprong in het feit, dat het malen bij het dalen van de waterspiegel in de houwer langer door kan blijven gaan. In beginsel drijft dan steeds één rad één koppel stenen aan. Met een langere as konden meerdere koppels aangedreven worden. De toepassing van een spoorwiel sinds de 17de eeuw maakte op een eenvoudiger wijze de aandrijving van meerdere koppels mogelijk. De Bergse molen is in die zin in 1792 aangepast. De krachtoverbrenging vindt vanaf het waterrad door middel van een as, kamrad, rondsel en weer een as en raderen plaats naar de maalstenen en het hijswiel.

Waterbouwkundig Complex:

Voorgaande opsomming is relatief standaard informatie en al decennia bekend, toen ik in 2002 eigenaar werd van zoals het bij de rijksdienst beschreven stond als: Overblijfselen van Getijmolen aan de houwer. (Informeel werd er aan toe gevoegd: Verkerende in een ruïneuze staat).

In de toen heersende restauratie uitgangspunten van de RACM en de Hollandse molen waren: De belangrijkste monumentale waarde van Molens is hun werking. Daarom was het beleid dat een windmolen wieken had en watermolens een waterrad bij voorkeur gebruiksvaardig. De getijdemolen in Bergen op Zoom had geen van voorgaande waarden meer.

Ik ben de restauratie samen met Jan Weijts begonnen met maar 1 uitgangspunt, de watermolen bouwkundig restaureren, in zijn oorspronkelijke bouwmassa! De restanten van het gaande en staande werk conserveren en relevante veranderingen zichtbaar laten. Alle informatie over de bouw en werking van deze getijdemolen zou tijdens de restauratie voort moeten komen.

Nu zijn er veel tekeningen gemaakt van de molen door de eeuwen heen. Bij allen werden grootte en bouwmassa geschetst. De restanten beantwoorden daar niet aan.. de eerste gedachte was, hoeveel is er gesloopt, wat is er in de hoogte afgetopt.

Doch na intensief speurwerk hebben we zowel bij het molengebouw als bij de molenaarswoning restanten van de muurplaatoplegging gevonden. Met een toen gebruikelijke dakhelling van circa 56-60 graden, stond dit vast. Aangenomen kon worden dat er dus een respectabel deel van de molen onder het maaiveld moest liggen.

Zeer zorgvuldig is er gedurende een jaar, met de hand een groot aantal sleuven gegraven, sommige wel enkele meters diep. Dit gaf voldoende informatie om beheerst gemiddeld 1.5 meter in en rond de molen af te graven. Totaal circa 700m³ grond en puin. Hiermee ging de restauratie van start.

Een ander punt was de aanlegdiepte van het bouwwerk. Bij grondboringen is vastgesteld dat de draagkrachtige grondslag pas op 9.5 meter diepte lag.

We hebben tot heden nergens een begin van de fundering gevonden, we zijn op verschillende punten tot circa 6 meter diepte gekomen. De muren blijven daar maar doorlopen. Vooralsnog is het ook niet belangrijk om te weten, omdat aan het metselwerk nauwelijks zetting zichtbaar is, dus aannemelijk is dat de fundatie in een goede staat verkeert.

Twee andere grote ingrepen waren dat de voorgevel weer op de oude waterkerende kademuur gesitueerd moest komen en de 1ste verdiepingvloer (1.20 meter hoger) weer op de oude versnijding.

Met voorgaande is de basis gelegd voor de oude bouwmassa. Ondanks weerstand bij de RACM, een hele belangrijke en goed uitgevallen keuze.

Verrassingen:

Tijdens de restauratie zijn er gegevens bij gekomen die met de bouw en 400 jaar gebruik van de molen te maken hebben. Schades en aanpassingen door overstromingen, modernisering en gaande werken. Stoommachine opstelling.

Een aantal mooie verrassingen waren

- opstelling van een stoommachine.
- het vinden, uitgraven en conserveren van de kamradput.
- droog- en vrij leggen van het waterbouwkundig werk.
- uit het archief is een krantenartikel gevonden met de volgende tekst.

“Openbare Verkoop van: Eene in volle werking zijnde WATER-, KOORN-, SCHORS- en OLIEMOLEN Met eenen daarop staanden WINDMOLEN.”

Gelegen aan de haven van Bergen op Zoom.

Bovenstaande tekst zou ieder molenliefhebber het hart sneller moeten laten slaan.

Herbestemming:

De molenaarswoning wordt nu door ons als gezin bewoond.

De aangrenzende kapschuur is als werkplaats/atelier voor Restauratiebedrijf Cauwenborgh in gebruik. In 2018 ben ik gestart met het herbestemmen van het molengebouw tot Bed en Breakfast op de verdiepingen en horeca op de begane grond. De reden is dat de bouwkundige invulling hiervoor omkeerbaar, en het gebouw laagdrempelig te bezoeken is. Voorgaande in combinatie met het terugbrengen van het waterbouwkundig werk en aanleg van een Watermolenplein met veel mogelijkheden van activiteiten voor bezoekers, bewoners en passanten, zijn plannen in uitwerking.

Hans Smeenk

Meedoen!

Heeft u iets te vertellen over uw molen of over andere zaken rondom de molen, heeft u er misschien ook nog wat leuke foto's bij?

Stuur ze ons!

We zetten ze in elk geval op onze website en voor zover er ruimte is, ook in onze nieuwsbrief, die twee keer per jaar verschijnt.

U kunt uw bijdragen toesturen via onze website of via onderstaand mailadres van onze secretaris André van der Vleuten.

Wij rekenen op u!

Bestuur Molenstichting Noord-Brabant

Voorzitter: Fons Naterop

Bestuursleden:

Jan Pommer
Pierre Bos
Driek van de Vondervoort
Bastiaan Snoek
Joseph Vos

Secretaris:

André van der Vleuten

Secretariaat

André van der Vleuten
Gemeentehuis Boekel
Postbus 99
5427 ZH Boekel
andre.vandervleuten@boekel.nl

www.molenstichtingnoord-brabant.nl

Molenconsulent

Onze molenconsulent Marloes van de Hei is gelukkig terug, zoals u hierboven heeft kunnen lezen.

Marloes is bereikbaar via marloesvandehei@brabant.nl of [06-51404989](tel:06-51404989).